

Szörényi László

Arany János, ha jegyzetel

(Szakál Lajos) „Bandi bojtár házassodik, / Katalin már kézfogózik, / Levágja a legszebb borját, – Ugy lakja el lakodalmát”; (Arany János) „Isten éltesse!”

Arany László 1885-ben atyja könyvtárának egy részét megőrzésre átadta a nagyszalontai Arany-emlékbizottságnak. E könyvek – pontosabban nagyobb, megmaradt részük – ma a Csonka-toronyban berendezett Arany János Emlékmúzeumban található. 1998-ban másodszer nyílt alkalmam arra, hogy a magyar–román akadémiai megállapodás keretében egy hétre Szalontán kutathassak, Korompay János barátommal együtt. Ő a költő levelezésének kritikai kiadásához gyűjtötte az anyagot, én pedig elkezdtem az Arany-könyvtár széljegyzeteinek összegyűjtését. Erre azért van szükség, mivel – néhány kivételtől eltekintve – Arany könyvei elpusztultak a Voinovich-villát ért bombatámadás-kor, ezért elsősorban a szalontai anyagtól remélhetünk új adalékokat a költő műveltségének tanulmányozásához, illetve akár új szövegeket is. (Legnagyobb örömmel vehetjük immár kézbe – ha az elég erős – az *Arany János Munkái* című, Korompay H. János által szerkesztett kritikai kiadássorozat első kötetét, amelyet Hász-Fehér Katalin rendezett sajtó alá, és amelynek címe *Arany János: Lapszéli jegyzetek, Folyóiratok I.*)¹

Két megjegyzéssel szeretném pontosítani a bevezető szavait.

1. Nyilvánvaló, hogy a ma Szalontán található könyvek közül eltűnt vagy lappang néhány olyan darab, amelyet korábbi kutatók még láttak, illetve átlapoztak. Ilyen például Victor Hugo műveinek az a tizenhét kötetes német fordítása, amelyet Debreczeni Ferenc még ismerhetett, és akkor 1923-ban még csak a hetedik kötet hiányzott. A sorozatot – igaz, hogy csak üvegen keresztül – 1969-ben magam is láttam a múzeumi üveges szekrényben, mára azonban már nem található.

2. Arany egy-egy dúsan széljegyzetelt könyve – eddig közelebről fel nem derített módon – egyes budapesti közgyűjteményekben található. Így például

¹ Budapest, Universitas Kiadó – MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2016, 1424 lap. A sajtó alá rendező előszava teljes alaposággal beszél el és mutatja be a Szalontára került könyvtárrész hányszorosát, valamint a Pesten maradt könyvek tragikus pusztulását is. A tanulmányom következő részében emlegetett bibliográfiai tételeket csak az esetben jegyzetelem meg, ha azok nem fordulnak elő ebben a bevezetőben, amelynek címe *A sorozatról és a jelen kötetről* (i. m., 5–89).

Merényi László *Dunántúli népmesék* című könyve, amelyről egyébként Arany részletes bírálatot írt, a költő bőséges ceruzás széljegyzeteivel az OSZK-ban található. Erre a tényre Szabó G. Zoltán barátom hívta fel a figyelmet. Az a görög nyelvű Arisztophanész-kiadás viszont, amelyből Arany a vígjátékok fordítását készítette, az MTA könyvtárában lelhető fel; Sáfrán Györgyi találta meg és helyezte át a Kézirattárba. Sajnos annak idején a kritikai kiadás készítésekor Kövendi Dénes nem hasznosította e bőven széljegyzetelt példányt. Könnyen elképzelhető, hogy még más könyvek is felbukkannak itt vagy ott.

Néhány szórványos közléstől eltekintve – ilyen például Simonyi Zsigmondé, Lukinich Imréé és Deák Tamásé – Debreczeni Ferenc, Debreczeni István, valamint Abafáy Gusztáv foglalkoztak behatóbban a szalontai gyűjteménnyel, illetve a széljegyzetekkel. Azonban ezen közlemények együttesen sem teszik lehetővé, hogy a könyvtár egészét felmérjük, illetve hogy fogalmat alkothassunk magunknak a lapszéli jegyzetek bőségéről és sokrétűségéről. Szeretném ehelyütt is felhívni a figyelmet egy különös körülményre. A hetvenes évek elején az Irodalomtudományi Intézet könyvtárának ún. kiskutató termében egy olyan szeminárium végén, amelyet Németh G. Béla professzor tartott nekünk, akkor még fiatal kutatóknak Arany kőrösi lírájáról, hazaindulás előtt feltűnt, hogy a személtárából kiáll egy vastag füzet. Kihúztam, és megállapítottam, hogy nem egyéb, mint Debreczeni Ferenc könyvterjedelmű kézirata Arany János nyelvészeti széljegyzeteiről. Föltehetőleg ifjabb Debreczeni Ferenc hajdani Eötvös-collegista révén kerülhetett az épületbe; ő akkor már régen Franciaországban élt, kinyomoztam címét és levélben kértem, hogy járuljon hozzá édesapja kéziratainak megjelentetéséhez; sajnos sohasem válaszolt, és azóta már ő is elhunyt. Így tehát a füzetet átadtam Korompay H. Jánosnak, aki Sáfrán Györgyi halála óta a kritikai kiadás gondozója.

A továbbiakban kiválasztottam a hajdan átnézett anyagból egy olyan könyvet, amelyet Arany eleinte szorgosan jegyzetelt, majd hirtelen abbahagyta, és az utolsó megjegyzetelt lap után az egyébként bekötetlen könyv hátralevő részét már fel sem vágta. (Megjegyzendő, hogy egyébként a megmaradt könyvek nagyobbik része három csoportra osztható: az első ilyen, amikor a költő jegyzeteket készített, de később ezeknek nincs folytatása valamely munkájában; a második típusnál a széljegyzetek nyersanyagul szolgálnak egy később kidolgozott szöveghez; a harmadik szövegtípus végül olyan, ahol Arany olyan szöveget lektorál, amelynek keletkezéséhez azelőtt maga is hozzájárult, ilyen például tanártársának, Lehr Albertnek Shakespeare-fordítása.)

Vizsgáljuk meg tehát közelebbről a katalóguscédula szerint előbb 242-es, majd ezt a számot áthúzva 282-es számmal jelzett kötetet. Ennek pontos címe: *Czímбалom*. Eredeti népdalok és rokonnemű más népies versezetek. A népnek írta: Szakál Lajos. Második, javított és kétannyinál is többre bővített kiadás. Pest, A szerző sajtója, 1868.

Szakál Lajos (1816–1875) írói egyéniségét és költői pályáját legrészletesebben T. Erdélyi Ilona dolgozta fel²; történelmi és politikai szerepéről pedig Elek László

2 T. Erdélyi Ilona, *Szakál Lajos – A „népköltő”*, ItK, 77(1973)/209–217.

tanulmányai a legfontosabbak.³ Megtudhatjuk e források alapján, hogy Szakál már igen fiatal korában, debreceni, majd eperjesi diákként nagy szorgalommal és bírálói szerint igen jó ízléssel gyűjtött népdalokat mind Békés, mind Arad megyéből, sőt nemcsak magyar, hanem szlovák, azaz ahogy mindenki hívta őket az Alföldön, tót nyelvű folklóralkotásokat is. Erdélyi János felkarolta, barátjának tekintette, és gyűjteményének sok darabját beillesztette a *Magyar népdalok és mondák* első kötetébe (1846)⁴. Történeti szerepét az irodalomtörténet-írók közül maga Horváth János is értékelte. Petőfivel is személyes ismeretségbe, talán barátságba is keveredett. Ám mivel aktívan részt vett a szabadságharcban, később minden politikai és közéleti szerepléstől visszavonult, és a hajdani alispán egyik öccsével együtt gabonakereskedésre adta a fejét. Később ugyan még egy ciklusra hagyta magát megválasztatni képviselőnek, de aztán végképp visszavonult a magánéletbe. Amikor tehát Aranyynak elküldte kötetét, akkor már nem volt valódi szereplője az irodalomnak. Tudjuk azt is, hogy Erzsébet királyné is kapott a kötetből. Tetszhetett neki, mert egy gyémánttal ékesített túvel viszonzta. A közvetítő nyilván Wenckheim Béla báró lehetett, aki miután 1860-ban hazatért a száműzetésből, a kiegyezés után újra politikai szerepet kapott; az Andrássy-kormányban előbb belügyminiszter, majd több egymást követő kormányban a király személye körüli miniszter volt, végül 1875-ben mintegy fél évig még miniszterelnök is.

Arany egyszer emlegeti levelezésében, mégpedig egy Tompának írott levélben, 1856. február 10-én. Tompa ugyanis eldicsekedett neki azzal, hogy csodák csodája, egy jóságos úrnő végrendeletében az ő fiára, azaz a Tompa családra hagyott egy százholdas birtokot, úgyhogy reméli, hogy megszabadulhat a lelkészi állás nyűgös kötelékéből. Arany vele örül, és megemlíti azt is, hogy olvasta Szakál versét is, amelyet az örömhír hallatára írt a *Vasárnapi Ujságban*, *Tompához mint új földes gazdához* címmel. Idézzük: „Szakál versét is olvastam – rossz vers, de jó szív. Azt hiszem, minden becsületes ember örült [igy!] akkor.”⁵

Erdélyi János annak idején nagyon kétértelműen értékelte a különben baráti-lag szeretett körösladányi költőt. Fontos helyet juttat neki, ugyanakkor valami bánthatja, mert így ír abban a korszakalkotó tanulmányában (*Egy századnegyed a magyar szépirodalomból*, 1855), amelyben egyébként Arany költészetében látja a kor legmagasabb szintjét, amely meghaladhatja a klasszika-regényesség (= romantika) ellentétet: „Valami jelentkezik a költők szellemében, mi újhódást éreztet. 1843-ban Szakál Lajos, a költői névre igényt nem tartó, de sokban méltó népbarát azon

3 Elek László, *Szakál Lajos, a Körösvidék költője*, A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 1985, 118–140.; Elek László, *Szakál Lajos, az „aranytollú főjegyző”*, Körösök vidéke, Honismereti füzet, Gyula, 1991, 26–41.

4 Vö. Erdélyi János, *Úti levelek, naplók, vál.*, szerk., bev. T. Erdélyi Ilona, Bp., Gondolat, 1985, 64–65; Erdélyi választását részletesen elemzi és kitér Szakál utóéletére is Korompay H. János, A „jellemzetes” irodalom jegyében, Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása, Bp., Akadémiai Kiadó – Universitas Kiadó, 1998, 207.

5 *Arany János Levelezése (1852–1856)* (Arany János Összes Művei XVI., Levelezés II.), s. a. r. Sáfrán György, Arany János – Tompa Mihály levelezését Bisztray György, Arany János – Kertbeny Károly, Szilágyi István levelezését Sándor István, Bp., Akadémiai Kiadó, 1982, nr. 784., 672.

vakmerőségre vetemedik, hogy Czibalom nevű gyűjteményt csupa népdalokból összeállítva ad ki. A kritika nem gondolt ugyan sokat vele, hanem annál többet az alföldi nép, mely elkapkodá a könyvecskét. Benne voltak az új időben.”⁶

Aranynak persze tetszett, ha egyáltalán tetszett neki valami a róla szóló kritikákban, hogy Erdélyi mind a Zách Klárát, mind a Toldi és az özvegy humoros epizódját feldolgozó *Toldi estéje*-beli részletet úgy dicséri, mint ami a valódi nemzetiségbe, tehát az általa legfelsőbb érték kategóriának tekintett klasszicitásba emeli a magyar költészetet, hiszen valahogyan ő maga is így gondolkodott, de nem nagyon bízhatott Erdélyiben, hiszen az annak idején, azt hiszem, nagyon megsértette őt, amikor a Katalinról írt. Talán ez is motiválta, no meg az is, hogy ő nem volt túl nagy barátja a királyi házzal való közelebbi érintkezésnek, valamint távol állhatott tőle az a klasszikus reformkori liberális humor, amellyel például Szakál egy, 1840. június 26-án kelt levelében megírja Erdélyinek, hogy hogyan rúgott be a haladó ifjúság. Az ürügy az volt, hogy hazatért az országgyűlésről Gyulára báró Wenckheim (mit sem sejtve Krasznahorkai eljövendő regényéről), teljes tudatában annak, hogy a királytól lefele mindenkinek az egészségére szabad volt inni, kivéve a börtönből csendes tébolyodottként Szalontára nemrég hazaengedett Lovassy Lászlóéra, vagyis Arany barátjáera. *„Pohár köszöntések nem igen sokat érők valának, az uralkodóért, s annak egész nemzetségeért, a Nádorért Wenckheim ivott első kezdetül, midőn a tömérdék pezsgő üres-dugólövés mintegy diplomaticus lövésül tetszetett, mert csakugyan nem sok hija lehetett a 101-nek. – Ittak ezután már egy kissé tombolóbb zajban, eljenzésben, Deakért, Klauzalért, Bezerdjéért[!], Palóczyért, Bóthyért[!], Kossuthért /Szombathelyi/, s Ágostonért a két követért. Több ízben a megyéért, és az egyesülés szelleméért, a nagy hazafiért, Wesselényiért, satt. Igen csodálom, hogy Lovassy kimarada, hogy Wenckheim őt feledheté. – Én készülék érte poharat emelni, de midőn a kedv annyira áradt, hogy szóhoz még magistra [– – –] sem juthattak, jónak láttam inkább föl nem kelni, mint kihallgatatlanul sokakként leülni, utoljára már borral locsolódni zsemlyekkel kezdtek dobálni a vigkedvűek. Szóval majd részletesebben ez igazán népszerű lakomáról.”⁷*

Arany már a címben talált javítanivalót, ugyanis áthúzta a „más” szót. Ettől kezdve pedig egészen a 27. versig, azaz a 46. lapig igen sűrűn ellátta ceruzás aláhúzásaival, ill. széljegyzeteivel. Az első vers még tetszett neki, ezért az I. *Csalfa kis lyány* című népdal alá odaírta: „correct”. Ellenben a másodikban (II. *Szegény szolgalegény*) már talál hibákat. Így például a második és harmadik versszak utolsó, illetve első sorát összeköti és a kapcsolójel mellé írja: „igen kapcsolatos”. (Vagyis a népdal szellemétől teljesen idegennek tartja azt, hogy valamely strófa utolsó sora mintegy mondattanilag kapcsolódjék a következő strófa első sorához.) A kapcsolójeles megjegyzés ismétlődik a harmadik strófa utolsó és a negyedik versszak első soránál is. Hogy Arany mit kifogásolt a strófák közötti szoros kapcsolatban, arra hadd idézzem az utóbbi példát:

6 Erdélyi János, *Irodalmi tanulmányok és pályaképek* (A magyar irodalomtörténetírás forrásai – fontes, 14.), s. a. r. és jegyz. T. Erdélyi Ilona, Bp., Akadémiai Kiadó, 1991, 183–255., 251.

7 Erdélyi János *Levelezése*, s. a. r. és jegyz. T. Erdélyi Ilona (A magyar irodalomtörténetírás forrásai – Fontes, 2.), Akadémiai Kiadó – MTA Irodalomtörténeti Intézete, 1960, nr. 79., 120–121.

„Ha isten áld, egy házikót szerezek,
Akkor aztán csak egy hiával leszek.

Egy jó leányt keresek majd magamnak
Gazdasszonyul szegényes kis házamnak;”

Arany annyira képtelenségnek tartotta az ilyen típusú átkötést, hogy a harmadik strófa végére oda is írja a kettőspontot („egy hiával leszek:”). Bizonyítja kifogásainak esztétikai alapját, vagyis azt, hogy a népdallal összeegyeztethetetlen hibának tartotta a strófákat túl szoros kapcsolatba hozó, folyamatos elbeszélést az is, ahogyan minősíti III. Vizi malom című verset: „*elég folytonos az is, de correct*”. A IV. *Nem lesz feleségem* című dal két sorát („A mely leány sokat szeret, / Abból jó asszony nem lehet.”) aláhúzza és a margóra melléírja: „*plagium*”. A vers végén Arany rezignált ítélete: „*Mehet*”.

Más szempontból ítéli el, és ráadásul igen szigorúan, Arany Szakál Lajosnak egy politikai célzatú versét, a VII. *1841-ik esztendei katonaaállításakor* címűt. A végére ezt jegyzi: „*Csinált célzatossága erősen prózai dolog.*” Menet közben pedig rosszall egy fordulatot („*Igaz, hogy a gazdag mást is fogadhat*”) mondván róla, hogy „*prózai átmenet*”; egy másik sorhoz pedig („*Tűzbe’, vízbe’, lovon, gyalog egyaránt*”) hozzáteszi: „*prózai kötés*”. Nekem a legjobban az tetszik, amikor tévedhetetlenül kiszúrja a legnagyobb abszurdumot az egész versből, és elintézi aláhúzással, egy írásjel cseréjével, egy kérdőjellel és egy margóra írt szóval.

„Véren vették e szép hazát őseink,
Bó terméssel áldottak jó földeink ;
? Benne nyugszunk sok ezeren boldogul,
fölös Hogy, hagyhatnak hát azt ótalmatlanul?”

Az első aláhúzást a második sor „*földeink*” szava kapta, Arany utána a vesszőt pontosvesszőre javítja. A „*benne*” szót aláhúzza, és még egy kérdőjelet is ír elébe. Végül az „*azt*” szót is aláhúzza, és a margón minősíti: „*fölös*”.

Nagyon érdekes a VIII. dal megítélése (*Választás négy közül*). Arany itt zenei szempontból ítél. Hadd idézzük legalább az első strófát, hogy lássuk, mire vonatkozik Arany megjegyzése:

„Azt mondta egy legény:
Hogy rózsa vagyok;
Másik: hogy olyan szép,
Mint a csillagok;”

Azt írja tehát Arany: „*Nem ismerek ilyen magyar dallamot. Bajza-féle schéma, »Hős fiad, ha él-e / Hol van, merre tért?«*”⁸ A vers végére ráadásul azt írta, hogy „*Garaynak való dal. Különbözik annak nem rossz [így!].*” Úgy látszik, Arany versről versre jobban elkomorult. A IX. vers (*Az utcaajtóban*) alá például ezt írta: „*Mehet. Kissé nagyon*

8 Arany *A bajnok nője* című Bajza-költemény elejéről idéz.

sorba megy.” Hogy pontosan értsük, idézem az utolsó két szakaszt, amelyben a szerelmes legény számol be esti programjáról, azaz hogy hogyan búcsúzik kedvesétől a leány házának kapujánál:

„Soká kinn nem tartóztatlak,
Azért meg sem mocskoltatlak:
Egy pár szép szó, meg egy pár csók,
A mit kérek, lelkem Erzsók.

Ha ez meglesz, beeresztlek,
Magam pedig haza megyek,
Lefekszem az istállóban,
Veled mulatok álomban.”

Ismét ritmikai-zenei javítást eszközöl a X. költeménynél (*Bokréta és szerelem*), amelyről egyébként egészében így ítél: „*Elég jó.*” Kifogása azonban igaz és védhetetlen: „*Csinos, dallamos alak, kivált, ha az utolsó sor egy szótaggal kevesebb volna.*” A könnyebbség kedvéért mind a négy versszakban ki is húz egy fölösleges szótagot.

„Ki violát akar vetni
Nagy-pénteken vesse,
Fattyu közte úgy nem terem,
Lesz elég teljese.
Babám akkor vetette,
Körösvizzel öntözte,
Fattyu nem (is) volt közte.”

Arany mindig óvja a nők böcsületét, éppen ezért Julis panaszát, a XI. darabot nem csupán „*veszettül prózai*”-nak tartja, hanem gonoszul hümmög egyet, amikor a leányzó panaszkodik („*Mikor a kapuba / Tiszta holdvilágon, / Kicsalt sokszor Peti / Engem a mult nyáron*”): „*no még!*”.

Eddig a szentimentális-romantikus almanachlira két alakját már fölismerte a magát népdalnak beállító szövegen, azaz Bajzát és Garayt, most pedig jön a harmadik mester ebből a körből: Kunoss Endre. Az ő hatását a XIII. számú, *Erzsi és a galamb* című versben ismeri fel, és a végén néhány germanizmus kijavítása után ezt írja: „*Copiója a német-magyar daloknak anno 1840.*”

A XIX. számú költemény (*A rózsza és leány*) „*egészen irodalmi!*” – Arany ezt a következő sorról írja: „*Rózsza, – leány, – egy sorsotok*”, az egésznek a végére pedig azt írta: „*Mehetne, ha...!*” Az első versszakban pedig aláhúz egy fél sort; hagyott az utókornak is egy kis mulatságot, ugyanis ezt a derék Szakál föltehetőleg Aranytól lopta, vagy esetleg Arany lopta tőle, ha már benne volt az első kiadásban is, amelyről persze viszont nem tudjuk, hogy olvasta-e valaha. Az első versszak ugyanis így hangzik:

„Nincs szebb virág a rózsánál,
Nincs szebb leány Lidiánál,
Illattal a rózsa tele,
Lángol Lidi hókebele.”

Arany pedig így írt a *Téli versben* (1850), amely természetesen nagyjából részben vagy egészen paródia:

„Sőt a fakó poéta sem
Motollál a négy végével,
Hanem bent ül kedélyesen
S tollmardosó dolgot mivel:

»Óh, természet halála, tél!
Emígy kapaszkodik bele –
»S te hófehér hó, mint Adél
Fehér, hideg hókebele...«

Pedig jól tudja, a kötél,
Hogy a lány keble nem hideg:
Csak, persze, tiltja szép Adél
Körmét annál hevíteni meg.”

Arany türelme fogytán van. A XXIV. vers (*Szólós leány*) egyrészt verstanilag ismét Kunossra emlékezteti, másrészt az utolsó versszak olvastán már kifakadt. A szakasz így hangzik:

„Urfiak! urfiak!
Ide jőjenek,
Olcsót, szépet adok,
Tőlem vegyenek!”

Arany kifakadása pedig versbe tördelve, epigrammatikusan így olvasható:

„Igazán így mondta,
Szépen, sorjába,
Lapos prózába.”

Aztán végre eljön az a pillanat, mikor nem bírja tovább. Ez a XXVII. versnél következik be, amelynek címe *A jó paraszt katona*. Először csak azt írja a margóra rögtön az első sornál, hogy „Kunoss-alak”. Utána a „bús nagy gondjában” sorhoz biggyeszti: „nem rak a nép 2-3 jelzőt”. Azután ismét kicsendül a versből a Bajza-nosztalgia, a regrutának ugyanis mennie kell:

„Már nincs késedelem,
Indulnia kell,
Felül a szekérre,
Gyötrelmeivel.”

Az utolsó szót aláhúzza, és melléírja:

„Oh, égető kín,
Oh gyötrelmem!
Bajza”⁹

Majd következik egy abszurd képzavar:

„Majd háborúkba megy
Kitanult ésszel,
És dúl, mint oroszlán,
Hatalmas kézzel.”

Arany hallgat Erdélyire, látja, hogy tényleg új korszak kezdődött, ezért mindjárt Shakespeare-t idéz mellé, angolul: „*Oh! let him roar again!*”¹⁰

Szakál Lajos elkövette azt a könnyelműséget, hogy ezt a versét úgy fejezi be, hogy a kifáradt obsitos hazatér, keblére öleli édesanyját, aki először rá se ismer, azután még majd el is temeti, mármint a meggazdagodott hajdani katona az édesanyját:

„De őt a gazdag úr
Összecsókolja,
Anyjának ösmerve
Holtig ápolja.

Még a sírjára is
Márványt hozatott,
Abba aranybetűs
Verset vágatott.”

Arany nem tűrte tovább, jól kiírt kalligráfiával egy síriratként is olvasható epigrammát írt a vonal alá, és a következő lapot már föl se vágta. Az epigramma így hangzik:

„Jó poéta Szakál:
De mikor nyög, k...”¹¹

Hogy pontosabban értsük az egészet, látnunk kell, hogy Arany szándékosan egymásba épít, összeékel két közmondást. Az egyik: „*Nem akarásnak nyögés a vége*”, a másik: „*Nagy akarásnak szarás a vége*.” De ez még nem elég. Arany ugyanis 1861-ben megírta mai napig útmutató, de nem eléggé értett, és Németh G. Béla óta még csak nem is magyarázott irodalomtörténeti tanulmányt és önvallomást vegyítő hatalmas programcikkét a *Szépirodalmi*

9 Arany a *Lyányka gyötrelme* c. Bajza-versre ismert.

10 *Szentivánéji álom*, I/1., Zuboly mondja, Arany így fordítja az egész mondatot: „*Ide nekem az oroszlánt is. Majd ordítok én, hogy még a fejedelem is azt kiáltja rá: »Ordítson még egyszer! Ordítson még egyszer!«*”

11 Gyengébbek kedvéért: „kakál”.

Szemlében. A lapban csak két rész jelent meg belőle, a harmadikat a hatalmas botrány miatt, amelyet elsősorban Tompa levelei közvetítettek neki, Arany pedig nem akart szinte egyetlennek megmaradt utolsó barátjával, aki sértve érezte magát, összeveszni egy életre, ezért csak az 1878-as kiadásban engedte megjelentetni, amelyet László fia rendezett sajtó alá. Ebben egészen másképp gondolja a nemzetivé hasonított klasszicizmust, mint annak idején Erdélyi. A cikk – kimondatlanul – az ő nézeteivel vitatkozik. Erdélyi örül annak, hogy a lírába olvad, mint valami nagy egységesítő műnembe minden korábbi műfaj. Arany viszont nem a klasszicista díszletet, nem a mitológiát, nem a görög metrum vagy a görög nevek varázsát akarja megőrizni, hanem azt a semmivel össze nem hasonlítható élt, amely egy-egy remekműből sugárzik ki az egész műfajra. Ezért a „dal” helyett, amely ennek a műfaj utáni műfajnak lenne valamiképpen a neve Erdélyinél, ő szeretné még továbbra is megkülönböztetni az ódát, az elégiát és az epigrammát, amelyek mindegyikének megvan az átmenthető és semmi mással nem helyettesíthető értéke.

Ebben a gondolatmenetben felmerül Catullus neve is: *„Róma dalát inkább fölleljük Catullus dévajságiban, melyekbe ottan-ottan az utczai réja is belehangzik, mint Horatiusnál, kinek még dalszerű szerzeményein is megvan bizonyos ódai lendület.”*¹² Ugyanebben a részben, az egésznek és egyúttal az egész tanulmánynak a legvégén így védi meg az epigrammát: *„Csupán formajáték-e az, ha a költő minden melegét, s erejét koncentrálja egy villámban, hogy növelje hatását? Azon 4-6 soros couplet-k, minők újabb korban inkább vázolnak s elmosnak valami árva gondolatot, hogysen a rövidség által hatályosabbá tennék, sohasem mérkőzhetnek a görög epigramma felségével. De ki olvasná ma már, ki érzene szépségeit egy oly epigrammának, minőt például Vörösmarty amaz örök példányok [= példaképek, Sz.L.] után írt, – Árpád sírverséül:*

*A Duna habjainál ki van itt a kised üregben
Pusztán, s omladozó hamvai jeltelenül?
Menj harsogva folyam! mely gyakran vitted emelve
A győző seregét, zengj hadat álmaihoz;
S melyet szerze, te légy, ország, az erősnek örök jel:
Népvezető Árpád hamvai nyugszanak itt.”*¹³

Arany ebben a szellemben jó erős villámot csavart egy Catullus-helyből, a Liber, azaz Catullus megszerkesztett verskötetének XXXVI. darabjából, amely a különben ismeretlen rossz, sőt legrosszabb költőt, Volusiust szidja, aki meglepő módon *Annales* című eposzát saját szarával írta papírlapra. Latinul így hangzik (Arany még nem olvashatta Devecserit, de a mi kedvünkért természetesen a magyar fordítást közöljük):

12 Arany János, Irányok, III. = Arany János Összes művei, XI., Prózai művek, 2. – Arany János Prózai művei 2. 1860–1862, s. a. r. Németh G. Béla, Bp., Akadémiai Kiadó, 1968, Nr. 26., 154–170., 169., jegyzetek: 685–691. (Németh G. Béla itt fejt ki, hogy miképpen polemizál Arany Erdélyivel.)

13 Uo., 170.

„Annales Volusi, cacata charta,
votum solvite pro mea puella:
nam sanctae Veneri Cupidinique
vovit, si sibi restitutus essem
desissemque truces vibrare iambos,
electissima pessimi poetae
scripta tardipedi deo daturam
infelicibus ustilanda lignis.
et hoc pessima se puella vidit
iocose lepide vovere divis.
nunc, o caeruleo creata ponto,
quae sanctum Idalium Uriosque apertos,
quaeque Ancona Cnidumque harundinosam
colis, quaeque Amathunta, quaeque Golgos,
quaeque Durrachium Hadriae tabernam,
acceptum face redditumque votum,
si non inlepidum neque invenustum est.
at vos interea venite in ignem,
pleni ruris et inficetiarum
Annales Volusi, cacata charta.”

„»Évkönyvek«, Volusius-írta szar könyv,
váltsd be, mit szeretöm a szent Venusnak
s Cupidonak ígért. Igérte, hogy – ha
visszatérek ölébe, és kezem már
gyilkos jambusokat sosem rezegtet –
Héphaistosra ruházva, legsilányabb
költőnk művei legjavát a tűzben,
átkozott fahasábokon kivégzi.
S látta már szeretöm a legsilányabb
ez, s ezt adja a játszi isteneknek.
Most hát, ó, ki a kék vizek leánya
vagy s szent Cyprus ölében, Óriában
s Ankonban lakozol s a náddal ékes
Knidosban s Amathusban és ki Golgoit
kedveled s fogadód az Adriának
partján Durachium – ha nem találd
íztelennek ígértét: fogadd el.
Közben, tűzbe veled, te durvasággal
megrakott, faragatlan és izetlen
»Évkönyvek«, Volusius-írta szar könyv.”

Meg kell jegyezni egyébként, hogy a Catullus-filológia egyik központi kérdése e vers kapcsán¹⁴, hogy vajon létezett-e egyáltalán Volusius, vagy csak a szeszélyes Lesbia szúrta le szeretőjét, Catullust azzal, hogy ő a legrosszabb költő, ezért ő kitalált egy magánál is rosszabbat, aki nem íróvesszővel, hanem szaros seggével alkotja maradandónak szánt eposzát, és ezt égeti el, hogy kibékítse a durcás leánykát. A szerelmi évődés körülbelül olyan magas színvonalú, mint Szakál Lajos verseiben Marci és Julcsa románca.

Persze az élet kiszámíthatatlan, nem is beszélve a halhatatlanságról. Ha valaki nagyon nagyokat nyög, előbb-utóbb kivívja. Szakál Lajosnak ez sikerült.

14 Például H. Comfort, *An Interpretation of Catullus XXXVI*, *Classical Philology*, 1929/2., 176–82.